

**КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО ТА КРИМІНОЛОГІЯ;
КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧЕ ПРАВО**

УДК 343.56

ВАСИЛЬЄВА Д.О.

КРИМІНОЛОГІЧНЕ ПОНЯТТЯ ГРАЛЬНОГО БІЗНЕСУ

Стаття присвячена визначенню кримінологічного поняття грального бізнесу. Здійснено аналіз різних термінів, які вживаються на позначення протиправних явищ у досліджуваній сфері, як предмету наукових досліджень, враховано положення чинного законодавства і проєктів законів про детінізацію грального бізнесу, на основі чого в межах явища виділено поряд із законним «незаконний гральний бізнес», який і запропоновано вважати явищем, яке має вивчати кримінологія. У підсумку наведено визначення такого терміну.

Ключові слова: гральний бізнес, азартні ігри, кримінологія.

Стаття посвячена определению криминологического понятия игорного бизнеса. Осуществлен анализ различных терминов, употребляемых для обозначения противоправных явлений в исследуемой сфере, как предмета научных исследований; учтены положения действующего законодательства и проектов законов о детенизации игорного бизнеса, на основе чего в рамках явления выделен наряду с законным «незаконный игорный бизнес», который и предложено считать явлением, которое должна изучать криминология. В итоге предложено определение этого термина.

Ключевые слова: игорный бизнес, азартные игры, криминология.

The article is devoted to the definition of the criminological concept of gambling. The analysis of various terms used to designate illegal phenomena in this sphere as an object of scientific research is carried out; the provisions of the current legislation and draft laws on the detenization of the gambling business are considered, and on the basis of which it is suggested that this phenomenon “illegal gambling business”, alongside with the legal gambling business, should be considered as a phenomenon that should be studied by criminology. As a result, the definition of this term is derived.

Key words: gambling business, gambling, criminology.

Постановка проблеми. Ігри відіграють важливу роль у житті людини та суспільства. Здебільшого вона є позитивною. Наприклад, гра є основним видом діяльності дитини; ділова гра є формою сучасної вузівської та поствузівської освіти: існують інноваційні, позиційні ігри; організаційно-навчальні ігри; навчальні ігри; організаційно-розумові ігри; організаційно-діяльні ігри тощо. Ігри, зокрема й комп'ютерні, можуть служити психодіагностичним інструментом: висновки можуть бути зроблені з улюблених ігрових ситуацій людини, стосовно темпу і складності гри. Сама наявність іграшок під час спілкування з дитиною може сприяти терапевтичному (зокрема й діагностичному) процесу через створення відповідної атмосфери.

У межах теорії ігор – математичної теорії, що дозволяє моделювати різні ситуації, – гра прирівнюється до конфліктної ситуації, в якій мінімум два гравці відповідно до певних правил прагнуть отримати максимальний виграш. Отже, зовсім інша – протилежна, негативна – спрямованість у впливі на людину і групи людей виникає, коли гра має азартний характер, коли зазначе-

© ВАСИЛЬЄВА Д.О. – ад'юнкт відділу організації освітньо-наукової підготовки (Харківський національний університет внутрішніх справ)

не прагнення підтримується матеріально: можливістю збільшити поставлені гроші або втратити їх. У зв'язку з таким характером гри можливі затримки розвитку з межовими станами аж до розладів особистості, що призводять до заміщення реальної діяльності ігровою: у людей виникає залежність від азартних ігор, що може привести до десоціалізації того, хто грає.

Така десоціалізація може мати «інтровертний» характер, що призводить до шкоди самій такій особі, але й може стати «екстравертною», що часто стає суттєвою проблемою для оточення людини аж до вчинення горе-гравцем діянь, які мають підвищену суспільну небезпечність.

Така ситуація в одиничному випадку має локальний характер, але в разі масовості таких випадків стає суспільною проблемою. Зазначене прямо стосується проведення азартних ігор систематично з отриманням від них прибутку – грального бізнесу, коли контроль за такою діяльністю знижений, неправильний або відсутній.

Злочинний світ ефективно використовує вказані вади людини, завдяки чому отримує надприбутки, які прирівнюються до прибутків із торгівлі наркотиками чи зброєю. Цю частину негативного боку азартних ігор чітко характеризує поняття «гемблінг» – експлуатація азартних ігор, тобто отримання із їх суті прибутків. Крім того, сама сфера грального бізнесу через її сутність є родючим ґрунтом для різного виду зловживань, зокрема й злочинного характеру.

Отже, гральний бізнес у багатьох країнах розглядається як суспільно небезпечне явище і або підлягає жорсткому контролю, або взагалі заборонений. В Україні гральний бізнес після ухвалення закону про його заборону [1] (далі – Закон) спочатку отримав кримінально-правовий статус незаконної підприємницької діяльності (ст. 203 Кримінального кодексу України), а потім – статус окремого складу злочину (ст. 203–2 Кримінального кодексу України) [2].

Але в сучасних умовах, коли державний бюджет потребує нових джерел наповнення і багато політиків і державних діячів стали згадувати про легалізацію грального бізнесу, податки з якого можуть суттєво покращити стан державної скарбниці, виникає необхідність перегляду наукових поглядів на явище грального бізнесу.

Боротьба з будь-якою злочинною діяльністю не буде ефективною без досконалого кримінального законодавства, гральний бізнес же, з огляду на зростання його обсягів і форми, що видно з численних повідомлень засобів масової інформації (далі – ЗМІ), публічної інформації державних органів, звітів правоохоронних органів, особливо потребує науково обґрунтованої системи заходів кримінально-правової протидії на основі криминологічних досліджень феномену грального бізнесу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Розроблення деяких аспектів відповідальності за гральний бізнес велося в багатьох сферах наукових досліджень, зокрема, більш активно у межах досліджень незаконних азартних ігор. Такі вчені, як М. Бондаренко, О. Гуров, В. Дзюба, В. Дорогих, В. Леготкін, Г. Лук'яниця, А. Савченко, М. Хавронюк та інші у своїх працях вивчали проблему протидії такому негативному явищу з позицій різних наук, зокрема й кримінально-правового блоку. Останнє комплексне дослідження криминологічних і кримінально-правових аспектів незаконних азартних ігор нещодавно було здійснене Н. Петричко (2010 р.).

Проте, незважаючи на значний науковий доробок досліджень у згаданій сфері, залишається багато не вирішених питань, які, зокрема, виникають через розвиток держави та суспільства і необхідність перегляду певних понять і положень щодо грального бізнесу. Одним із таких положень, що потребує подальшого вирішення та узгодження з вимогами сучасності, є саме поняття грального бізнесу як правопорушення, зокрема кримінального.

Метою статті є визначення криминологічного поняття грального бізнесу.

Виклад основного матеріалу дослідження. Оскільки явище грального бізнесу межує з іншими та є дуже багатогранним через розмаїття азартних ігор, які є визначальними в його суті, у різних джерелах дається багато його визначень, і кожен автор намагається виявити певні риси, що будуть чітко визначати таке поняття та відмежовувати його від інших.

У наукових дослідженнях кримінально-правового блоку вживається термін «злочини у сфері грального бізнесу», до яких можна віднести, крім безпосередньо незаконного грального бізнесу, інші, пов'язані з ним діяння, а саме: злочини у сфері господарської діяльності (фіктивне підприємництво, легалізація (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, ухилення від сплати податків, зборів (обов'язкових платежів) тощо); злочини проти власності, пов'язані з порушенням правил гри шляхом обману чи зловживання довірою гравця (шахрайство або заповідання майнової шкоди за відсутності ознак шахрайства); злочини проти моральності (втягнення неповнолітніх у злочинну діяльність). Це підтверджується кримінально-правовими дослідженнями [3; 4]. Проте конкретні дослідники звужують таке поняття.

Так, зі змісту праці З. Топорецької [5] можна дійти висновку, що вона розуміє злочини у сфері грального бізнесу лише як гральний бізнес (ст. 203–2 Кримінального кодексу України). У відомчому посібнику з виявлення, документування, розслідування злочинів, пов'язаних із наданням послуг у сфері грального бізнесу, об'єктом називаються злочини, пов'язані з наданням послуг грального бізнесу. Під час вивчення питань розслідування злочинів, пов'язаних із наданням послуг грального бізнесу, крім складу ст. 203–2 Кримінального кодексу (далі – КК) України, аналізується його відмінність від втягнення неповнолітніх у злочинну діяльність (зокрема й в азартні ігри) (ст. 304 КК України), але рекомендації надаються тільки щодо розслідування зайняття гральним бізнесом [6].

Отже, звужене розуміння терміна «злочини у сфері грального бізнесу» неправильне, але без певних обмежень він є занадто широким і розпливчастим, а отже, не може бути застосований як об'єкт наукового дослідження.

Як вже зазначалося, існує великий доробок щодо досліджень незаконних азартних ігор. Н. Петричко зауважує, що азартна гра – це будь-яка гра, умовою участі в якій є внесення гравцем ставки, що дає змогу отримати виграш (приз) у формі грошей, іншого майна чи права на майно, результат якої цілком або частково залежить від випадковості, водночас учасник такої гри ризикує позбавитися ставки, внесеної за право участі в грі, а незаконні азартні ігри – це такі азартні ігри, які забороняються загальними чи спеціальними законами (у межах кримінально-правових, адміністративно-правових, фінансово-правових норм) через деструктивний вплив на охоронювані суспільні відносини (заборони можуть підлягати власне самі азартні ігри та(або) певні дії щодо них – організація, проведення, участь тощо) [7, с. 27]. Аналогічне поняття незаконних азартних ігор надає Міжнародна поліцейська енциклопедія [8, с. 488–492].

З другого боку, дослідниця чітко дає зрозуміти, що азартні ігри та гральний бізнес – речі різні. Нас же з огляду на характер дослідження цікавить саме кримінальний бік такого явища, до того ж ті його аспекти, які є актуальними, саме пов'язані з поняттям «гральний бізнес», оскільки правопорушення, пов'язані з азартними іграми, передбачені і в інших галузях публічного права. Отже, зосередимося на понятті «гральний бізнес».

Першоджерелом визначення терміну в юридичному дослідженні повинен бути нормативно-правовий акт. Проте, на наш погляд, зважаючи на якість сучасного законодавства, за початок необхідно взяти загальноприйняте мовне значення терміну, отримане на основі тлумачення слів, які його утворюють.

Об'єднавши відповідні терміни із тлумачного словника [9, с. 80, 257], можна дати таке визначення: гральний бізнес – діяльність, спрямована на отримання прибутку із проведення підпорядкованого сукупності правил, прийомів або оснований на певних умовах заняття, що є розвагою або розвагою та спортом одночасно (ігри).

Отже, рисами грального бізнесу, зважаючи на загальне розуміння, є те, що його метою є отримання прибутку, а джерелом отримання прибутку є гра.

Закон розширює перелік ознак грального бізнесу, які повинні чітко відділити його від інших видів діяльності:

1. Чітко обмежений перелік місць такої діяльності: казино (зокрема й електронне (віртуальне)), букмекерські контори, інтерактивні заклади.

2. Чітко обмежений перелік засобів діяльності: гральні автомати, комп'ютерні симулятори.

3. Чітко обмежений перелік видів діяльності: організація, проведення та надання можливості доступу до азартних ігор.

4. Гра, яка є джерелом отримання прибутку, є азартною, тобто:

– обов'язковою умовою участі є внесення ставки – грошей, зокрема й через систему електронних платежів;

– гра спрямована на отримання виграшу (призу) в будь-якому вигляді;

– результат гри отримується залежно від випадковості;

– не належить до ігор, перелічених у п. 2 ст. 1 Закону.

Потенційна суспільна небезпечність грального бізнесу полягає у використанні такої риси людської психіки, як азарт (сильне захоплення чим-небудь; запал, завзяття [9, с. 15]), що і дозволяє отримувати не тільки законні, але й великі злочинні доходи з організації, проведення та надання можливості доступу до азартних ігор.

З давніх часів людина відчувала непереборне бажання й тягу до різноманітних ігор, знаходячи в них або просто розвагу, або вдосконалення майстерності в певній області, або легку наживу, отриману внаслідок невмілих дій або необачності суперників (гравців) по грі. З рівнем

розвитку суспільних цінностей і моральності в ту чи іншу епоху формувалися, розвивалися, оновлювалися й самі ігри. Наприклад, з розвитком науково-технічного прогресу значну частину в гральному бізнесі посіли ігри, в яких немає суперників, а учасник залишається сам-на-сам із бездушною машиною (роботом), якій недоступне почуття азарту й хвилювання, однак така гра в руках окремих людей може бути засобом вчинення злочину. Водночас варто особливо підкреслити, що людина завжди жаждала інтересу, поживлення, які формувалися в неї через участь у грі інших осіб, які під час її проведення в той чи інший спосіб оспорювали перемогу (виграш). Як зазначають фахівці, людство під час вигадання ігор і забав закладало в їхню основу фізичну або моральну силу людини, перевагу її розуму, кмітливості і спритності порівняно з іншими, що і визначало перемогу (виграш). Водночас можлива модернізація ігор, різні хитрощі та приманки гравців (організаторів), яким властиве користолюбство, схильність до одержання легкого прибутку й більша зацікавленість в організації ігор. Саме тому багато дослідників такої проблеми погоджуються з тим, що виникнення й розвиток ігор, зокрема й азартних, відбувається через спонукання людини до реалізації всіляких потягів, наприклад, пристрасті до гри [10, с. 13–14].

У проекті, внесеному Кабінетом Міністрів України, пропонується ст. 203–2 КК України назвати «Незаконне провадження діяльності з організації та проведення азартних ігор» та викласти її диспозицію, яка фактично формулює основний склад такого злочину, у такому вигляді: «Провадження діяльності без відповідної ліцензії на організацію та проведення азартних ігор (організація, проведення)».

Відповідно до ст. 2 зазначеного проекту, на території України дозволені виключно такі види діяльності у сфері організації та проведення азартних ігор:

- 1) організація та проведення букмекерської діяльності;
- 2) організація та проведення азартних ігор казино;
- 3) випуск і проведення лотерей.

Крім того, у ч. 3 згаданої статті на території України забороняються будь-які інші види діяльності у сфері організації та проведення азартних ігор, крім тих, які перелічені в ч. 1 ст. 2, зокрема й проведення ігор казино через мережу Інтернет (онлайн-казино) [11].

Простий аналіз таких положень дає підстави для висновку, що відповідальність стосується тільки здійснення зазначеної діяльності без ліцензії, інша ж прямо заборонена проектом діяльність залишилась без кримінально-правового забезпечення.

Недалеко від Кабінету Міністрів відійшли й автори альтернативного законопроекту, відповідні положення якого мало відрізняються від наведених вище.

Отже, є всі підстави залишити в обігу термін «гральний бізнес» із додаванням ознаки невідповідності його законності, який чинний зараз або буде ухвалений на зміну йому.

Під час аналізу чинного та перспективного законодавства привертає увагу різне ставлення в їх нормах до однакових явищ. Зокрема, згідно з чинним Законом, організація та проведення лотерей не належать до азартних ігор (ст. 1). Хоча в проекті випуск та проведення лотерей є одним із видів діяльності у сфері організації та проведення азартних ігор.

Крім того, у самому Законі, який забороняє гральний бізнес, у п. 4 Прикінцевих положень Кабінету Міністрів України протягом трьох місяців із дня набрання ним чинності ставиться завдання розробити і внести на розгляд Верховної Ради України законопроект про діяльність з організації та проведення азартних ігор у спеціально відведених для цього гральних зонах. Цього, як відомо, не відбулося, але Закон передбачає, що гральний бізнес має право на життя, але за дотримання спеціальних умов. Таке явно впливає з перспективних проектів із легалізації зазначеної діяльності.

Висновки. Отже, гральний бізнес, навіть зараз, незважаючи на його заборону, має два види: законний і незаконний. Очевидно, що об'єктом криминологічного дослідження повинен бути незаконний гральний бізнес, який яким, зважаючи на чинне законодавство, треба розуміти як діяльність із метою отримання прибутку, що здійснюється в спеціальних місцях (у казино, букмекерських конторах, інтерактивних закладах, електронному (віртуальному) казино) з використанням спеціального обладнання (гральних автоматів, комп'ютерних симуляторів) та полягає в організації, проведенні чи наданні можливості доступу до азартних ігор, за винятком перелічених у законі. Отже, з використанням тих азартних ігор, які законом виключені з переліку таких, або які не підпадають за визначенням Закону до азартних, але є такими по суті, здійснюється законний гральний бізнес.

Більш універсальним з огляду на тенденції розвитку законодавства буде визначення незаконного грального бізнесу як здійснення заборонених законом видів діяльності у сфері організації

та проведення азартних ігор, або провадження без відповідного дозволу (ліцензії) таких видів згаданої діяльності, здійснення яких дозволено законом за умови наявності такого дозволу (ліцензії).

Список використаних джерел:

1. Закон України «Про заборону грального бізнесу в Україні» від 15 травня 2009 р. № 1334-VI // Відомості Верховної Ради України. – 2009. – № 38. – Ст. 536.
2. Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо гуманізації відповідальності за правопорушення у сфері господарської діяльності» від 15 листопада 2011 р. № 4025-VI // Відомості Верховної Ради України. – 2012. – № 25. – Ст. 263.
3. Петричко Н. Особливості кваліфікації незаконних азартних ігор / Н. Петричко // Проблеми кримінально-правових наук: історія, сучасність, міжнародний досвід (пам'яті професора П. Михайленка) : тези доп. наук.-теорет. конф. – К. : Київський національний університет внутрішніх справ, 2009. – С. 100–102.
4. Савченко А. Кримінально-правова кваліфікація незаконних азартних ігор / А. Савченко // Адвокат. – 2010. – № 1(112). – С. 40–44.
5. Топорецька З. Проблеми формування методики розслідування злочинів у сфері грального бізнесу / З. Топорецька // Адвокат. – № 3(126). – 2011. – С. 40–42.
6. Методичні рекомендації щодо виявлення, документування, розслідування злочинів, пов'язаних з наданням послуг у сфері грального бізнесу, та позовної діяльності відповідно до ст. 3 Закону України «Про заборону грального бізнесу в Україні» / Департамент державної служби боротьби з економічною злочинністю ; Головне слідче управління ; Державний науково-дослідний експертно-криміналістичний центр ; Управління юридичного забезпечення. – К. : Міністерство внутрішніх справ України, 2011. – 38 с.
7. Петричко Н. Незаконні азартні ігри: кримінально-правове та кримінологічне дослідження : дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право» / Н. Петричко ; Київський національний університет внутрішніх справ. – К., 2010. – 258 с.
8. Міжнародна поліцейська енциклопедія : у 10-ти т. / [відп. ред. : Є. Моїсєєв, Ю. Римаренко, В. Тацій, Ю. Шемшученко]. – Т. IV : Кримінально-правові, кримінологічні та кримінально-виконавчі засади поліцейської діяльності. – К. : Ін Юре, 2007. – 968 с.
9. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / уклад. і головн. ред. В. Бусел. – К. ; Ірпінь : ВТФ «Перун», 2005. – 1728 с.
10. Неруш М. Игры и пари: гражданско-правовой и криминалистический аспекты : дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.03 «Гражданское право; предпринимательское право; семейное право; международное частное право», 12.00.09 «Уголовный процесс; криминалистика; оперативно-розыскная деятельность» / М. Неруш. – М. : Московский университет, 2003. – 169 с.
11. Проект Закону про детінізацію ринку азартних ігор та забезпечення доходами бюджету з метою виконання соціальних зобов'язань № 4663 від 13.05.2016 р. Вноситься Кабінетом Міністрів України [Електронний документ]. – Режим доступу : <http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc34?id=&pf3511=59089&pf35401=387386>.